

Essay

Aktivisme, selvcensur og ytringsfrihed i uddannelsessektoren

Af Nanna Mik-Meyer, professor,
Copenhagen Business School (CBS)

Magtudredningen 2.0

I en årrække har medierne præsenteret en række eksempler på identitetspolitiske sager hentet i den danske uddannelsessektor. En af de første (og mest omdiskuterede) sager var 'mexicaner-hat'-sagen, der problematiserede, at en gruppe studerende på et universitet bar sombreros til en fest, da det blev opfattet som kulturel appropriation. Sombrero-eksemplet resulterede i en bred debat om uheldig stereotypificering af bestemte folkeslag og diskussionerne fik den konsekvens, at såkaldte landefester på et andet institut blev droppet. Fokus på de studerendes forhold har ført til debatter om, hvilke krav studerendes kan stille til sprogbrug i undervisningen, hvordan man kan undervise i historiske koloniale forhold, hvorvidt det er rimeligt, at nogle studerende ønsker at blive forvarslet, hvis en underviser vil bruge stødende materiale i undervisningen. Eksempler inkluderer også en problematisering af ureflekteret brug af biologisk køn i undervisningen, da en binær kønsforståelse kan kritiseres for ikke at inkludere en bredere forståelse af kønsidentitet.

Selvom eksemplerne omhandler forskellige forhold, bliver de ofte kædet sammen med en af to positioner: Enten som eksempler på, at ytringsfriheden er truet, eller også ses de som eksempler på, at der i dag foregår en krænkelse af minoriteter i undervisningssammenhæng. Parallelt og sammenvævet med den diskussion, ytringsfrihed og krænkelse, har der blandt politikere og journalister været rejst en kritik af især køns- og islamforskere. De er blevet beskyldt for at være for aktivistiske og for kun at fortælle én side af en historie (eller er blevet beskyldt for ikke at fortælle en vidensbaseret historie), hvilket ifølge kritikerne skævvrider viden om de felter, de forsker i. Ligesom nogle forskere inden for islamforskningen har beskyldt hinanden for kun at fortælle den halve historie – senest er der eksemplet med en underviser fra en professionshøjskole, der er blevet beskyldt for, qua sine udtalelser, at medvirke til en stigmatisering af muslimske studerende.

Selvom eksemplerne stammer fra uddannelsessektoren, er det ofte politikere eller journalister, der har ført an i diskussionerne i medierne. Da uddannelsesinstitutionerne har været forholdsvis tavse i forhold til de mange konfliktfyldte debatter, er det vanskeligt at vide, om undervisere og studerende i dag oplever deres uddannelsesinstitution som et sted, hvor den akademiske frihed eller ytringsfrihed er truet, eller som et sted, hvor der systematisk sker en krænkelse af minoriteters situation pga. en ureflekteret anvendelse af sprog, teori og pædagogik.

Kigger man på udlandet – både over Atlanten og i vores nabolande – er diskussionen om fx ytringsfrihed, aktivisme, krænkelser og rettighedsdiskussioner også aktuel (fx Kidder & Binder 2021, Norris 2023, Peters et al. 2020, Ramle 2020). Ikke overraskende er disse temaer meget diskuteret fænomener i USA, hvor fokus på minoriteter og deres rettigheder – qua befolkningens sammensætning – oplagt har været et væsentligt fokuspunkt for mange. En undersøgelse viser, at forskere på flere californiske universiteter overvejende identificerer sig som liberale (dvs. værdipolitisk venstreorienterede), og at mere værdipolitisk set konservative interviewpersoner rapporterer om mere fjendtlighed på grund af deres politiske orientering sammenlignet med de 'liberale'. En vigtig pointe i det studie er, at begge grupper udviser en 'in-group/out-group'-mentalitet, dvs. en stærk identifikation med deres egen gruppe ('in-group') og en opfattelse af medlemmer af andre grupper ('out-group') som havende meget problematiske holdninger. Forskerne fremhæver desuden, at en marginalisering af synspunkter fra 'out-group'-medlemmer kan medføre mangel på politisk diversitet blandt underviserne (Honeycutt & Freberg 2017).

I et nyligt europæisk studium, 'Is free speech in danger on university campus? Some preliminary evidence from a most likely case', fokuserer forskerne på ytringsfrihedens status blandt studerende på universiteter i Tyskland. Som titlen antyder, valgte de 'a most likely case', dvs. uddannelsesinstitutioner, hvor man mest sandsynligt kan forvente en kamp om, hvad der må siges af hvem – og om man overhovedet vil acceptere en begrænsning af taleretten. Her finder forskerne, at studerende ofte følte sig begrænset i deres ytringsfrihed, især når det drejer sig om kontroversielle emner. Både værdipolitisk venstreorienterede og mere konservative studerende oplevede selvcensur af forskellige årsager: de førstnævnte frygtede negative sociale reaktioner og eksklusion fra deres medstuderende, mens de sidstnævnte var bekymrede for negative akademiske konsekvenser og potentiel diskrimination fra undervisere. Begge grupper oplevede således et pres i forhold til at tilpasse deres udtalelser og adfærd til de dominerende normer og forventninger i deres respektive miljøer (Revers & Traunmüller, 2020).

En sidste undersøgelse fra 2022 fra Norge er også værd at nævne, da også den peger på, hvordan politisk tilhørsforhold påvirker studiemiljøerne. Her havde forskerne gennemført et

survey med ca. 1500 forskere og lavet ca. 50 kvalitative interviews med universitetsansatte, der arbejder inden for potentielt kontroversielle felter som klima- og miljøforskning, køns- og ligestillingsforskning samt indvandrings- og integrationsforskning. De fandt en betydelig politisk homogenitet især blandt de samfundsvidenskabelige og humanistiske forskere. De fleste viste sig at befinde sig til venstre for det politiske ståsted i den generelle befolkning. Homogeniteten blandt de ansatte risikerede ifølge deres analyse at begrænse muligheden for at ytre sig akademisk og skaber en fare for gruppetænkning, jf. 'in-group' og 'out-group'-diskussionen ovenfor. Studiet viste også, at flere forskere udøvede selvcensur, især når det drejer sig om politisk kontroversielle emner som migration og køn, på grund af frygt for faglig fordømmelse og offentlig kritik. I ca. 12% af survey-besvareelserne registrerede forskerne, at de begrænsede deres formidling pga. at fundene var politisk kontroversielle, og de derfor frygtede negative konsekvenser som hetz og social eksklusion for (Mangset et al., 2022).

Der er med andre ord en række nylige undersøgelser, der alle peger på, at ytringsfriheden kan være mere presset end normalt i undervisningssektoren. Formuleringen 'mere end normalt' er central her, da man naturligvis altid tænker over – og indimellem begrænser sine – ytringer i lyset af den kontekst, man befinder sig i. Det centrale spørgsmål i nærværende projekt er, om undervisere fx oplever, at deres ytringsfrihed er mere begrænset end tidligere og på måder, som de oplever som problematisk – eller om begrænsningen snarere opleves som en kærkommen udvikling af pædagogikken i undervisningslokalet. Og tilsvarende med de studerende: er der nogle synspunkter og faglige diskussioner, som man ikke ønsker at deltage i af frygt for social eksklusion eller dårligere bedømmelse, eller har de studerende med synspunkter, der afviger fra majoriteten i undervisningslokalet, lyst til at dele deres afvigende standpunkter? Der er p.t. kun anekdotisk viden om statussen for ytringsfrihed, selvcensur, aktivisme, krænkelser mv. i de danske undervisningsmiljøer – også til trods for, at det er emner, der ligger medierne og politikerne meget på sinde – og som må antages også at være emner, der diskuteres rundt omkring i undervisningsmiljøerne.

Opstart af dansk undersøgelse

Som del af magtudredningen har jeg startet den første kvalitative del af en undersøgelse af, hvordan det står til med ytringsfriheden mv. på de danske universiteter og

professionshøjskoler. Jeg er netop gået i gang med en større interviewrunde med universitetsansatte og ansatte på professionshøjskolerne. Jeg er startet med at interviewe samfundsvidenskabelige og humanistiske studieledere på universiteterne, der qua deres post må antages at have et vist overblik over diskussionerne på de forskellige uddannelser – selvom flere dog ikke har egen aktuel undervisningserfaring at trække på. Ambitionen er desuden sammen med to politologkolleger fra AU og KU at lave et survey om holdninger til emnet blandt undervisere/forskere og studerende på universiteterne og professionshøjskolerne. For at lave det bedst mulige spørgeskema i forhold til et emne, der kan være svært at afgrænse pga. de mange under-emner og deres indbyrdes sammenhæng, har vi valgt at indlede med interview-runden, så spørgeskemaet kvalificeres. Interviewene har følgende tematiske omdrejningspunkter: 1) Lokalisering af eventuelle kontroversielle emner i undervisningen, 2) Oplevelse af ytringsfrihed i undervisningssammenhænge såvel som blandt kolleger og ledelse, 3) Beskrivelse af evt. sager, som man mener handler om krænkelse, aktivisme, ytringsfrihed eller selvcensur, 4) Oplevelser af forskningsfrihed og 4) Eventuelle synspunkter, som interviewpersonerne mener ikke hører hjemme på universitetet (jf. cancel culture). Det første indtryk - efter at have gennemført ca. 15 interview - viser, at konglomeratet ytringsfrihed, aktivisme, krænkelse, selvcensur og akademisk frihed ikke alene består af flertydige begreber, hver og en, men også begreber der ofte får betydning i relationer til medier og sociale platformes magt, studentermagt, politikermagt samt talen om generationsdynamikker. Med afsæt i de foreløbigt 15 interview, jeg har lavet med studieledere på universiteterne, tegner der sig følgende billede af mulige analyseområder:

Studentermagt

En central observation er dobbeltheden i, hvad man kan beskrive som en studentermagt. Der tales både om studenter i de magtesløses rolle, især pga. deres særlige 'sårbare' situation, som flere interviewpersoner fortæller om, og der tales om studenter, der er særlig magtfulde pga. stærkt netværk og (evt.) brug af SoMe til kritik af undervisning. Flere interviewpersonerne reflekterer over 'in-group' og 'out-group'-fraktioner i studentermassen og forklarer, at de studerende kan have kontaktflader til magtfulde journalister og politikere, som de kan mobilisere for at påvirke diskussionen i den retning, de måtte ønske, og måske ultimativt til at påvirke beslutninger og politikker på universiteterne. Det er dels deres evne til

at rejse sager i studienævn mv. og dels deres antagede evne til at netværke og influere eksterne aktører, der gør, at de kan ses som en magtfuld gruppe.

Mediers og SoMe's Magt

Et andet gennemgående tema er mediernes og de sociale platformes indflydelse på universitetsansatte refleksioner vedr. ytringsfrihed, selvcensur, aktivisme, krænkelser, mv. Ud over, at universiteterne ofte har egne formidlingskanaler til at kommunikere om væsentlige sager, og hvor studenter og studenterforeninger kan komme til orde, er de interviewede universitetsansatte opmærksomme på de sociale platformes ofte lidt uigennemskuelige magt. En historie fra en universitetsavis-artikel eller fra undervisningen kan således videreformidles på SoMe og herefter blive spredt med lynets hast. Interviewpersonerne peger på, at det kan være svært at forudsige, hvilke emner og synspunkter der har potentiale til at blive virale, og hvilke aktører der samler historierne op – samlet set ser det ud til, at det er en kompleks dynamik, når man skal udrede relationerne mellem den offentlig debat, faktiske hændelser og evt. selvregulering/selvcensur.

Politiker- og journalistmagt

Et tredje gennemgående tema er interviewpersonernes fokus på centrale magtaktører som politikere og journalister, der kan vælge at forfølge enkeltsager og dermed – igen – på uoverskuelig vis skabe stor opmærksomhed på sager, som den enkelte studieleder måske ikke havde troet kunne få den opmærksomhed. Flere fortæller om det ubehagelige i, at kolleger pludselig bliver gjort til genstand for granskning af politikere og journalister, hvilket – lidt mod hensigt – kan virke begrænsende for den underviseres lyst til at ytre sig om deres fagområde.

Generationsforskelle

Endelig synes generationsforskelle mellem de ældre studieledere og yngre studerende også at være en væsentlig dimension at inddrage i en analyse af ytringsfrihed, krænkelser mv. Flere studieledere beskriver den yngre generation af studerende som mere 'sårbare' og fortæller, at de ofte er usikre på, hvad der kan opfattes som stødende eller krænkende for unge universitetsstuderende i dag. Det skaber udfordringer i undervisningssammenhænge, hvor der er diskussioner om, hvor langt man skal gå med undervisningsjusteringer for at undgå krænkelser. Spørgsmålet om, hvorvidt det skal være muligt for studerende at beslutte at undgå

undervisning i visse dele af pensum, er også en diskussion, der typisk fører til en mere principiel samtale i interviewene, da det af nogle kan ses som uforeneligt med en uddannelse på universiteterne. Især gruppen af ældre studieledere fortæller om nye forventninger og krav fra en yngre generation, hvor nogle grupperinger af studerende har andre sociale normer og en anden forståelse af rettigheder end studielederne.

Opsamling

Mit essays formål har været at beskrive et af de projekter, der kører i magtudredningens regi, og som handler om en demokratisk grundpille som ytringsfrihed samt tilstødende emner af relevans i de videregående undervisningsmiljøerne i dag. Projektet skal skabe viden om et fænomen ikke tidligere udforsket i stort omfang i Danmark, og essayet har derfor båret præg af en beskrivelse af feltet og den nye viden, der skal indhentes. Mine foreløbige fokusområder tager udelukkende afsæt i et begrænset antal interview med studieledere på universiteterne, hvilket betyder, at når jeg har fået interviewet studerende, flere universitetsansatte og professionshøjskole-ansatte vil der formentlig være flere mulige analysefokus. Endelig er det vigtigt at holde sig for øje, at den kvantitative survey, som vi ikke er færdige med at udvikle, vil blive gennemført på de danske universiteter og professionshøjskoler – både blandt undervisere/forskere og studerende – så der samlet set kan skabes en mere robust viden om, hvordan studerende og undervisere oplever ytringsfrihed, selvcensur, akademiske frihed, krænkelser, aktivisme mv. i dag i undervisningssektoren.

Litteratur

- Honeycutt N & Freberg L (2017) The Liberal and Conservative Experience Across Academic Disciplines: An Extension of Inbar and Lammers. *Social Psychological and Personality Science* 8(2): 115-123.
- Kidder JF & Binder AM (2021) The Politics of Speech on Campus. *Sociological Forum* 36(2): 338-358
- Mangset M, Midtbøen AH, Thorbjørnsrud K & Wollebæk D (2022) Forskere i offentligheten: Hva motiverer dem, og hva frykter de? I *Ytringsfrihet i en ny offentlighet. Grensene for debatt og rommet for kunnskap*, Marte Mangset, Arnfinn H. Midtbøen og Kjersti Thorbjørnsrud (red.). Oslo: Universitetsforlaget, 134-154
- Norris P (2023) Cancel Culture: Myth or Reality? *Political Studies* 71(1): 145-174
- Peters U, Honeycutt N, De Block A & Jussim L (2020) Ideological diversity, hostility, and discrimination in philosophy. *Philosophical Psychology* 33(4): 511-548
- Ramle S (2020) Free speech on US university campuses: differentiating perspectives using Q methodology. *Studies in Higher Education* 45(7): 1488-1506
- Revers M & Traunmüller R (2020) Is Free Speech in Danger on University Campus? Some Preliminary Evidence from a Most Likely Case. *Cologne Journal of Sociology and Social Psychology* 72: 471–497

Magtudredningen 2.0: Essay-serien

En central del af Magtudredningen 2.0 er en bred inddragelse af forskere, hvis forskning kredser om et eller flere af magtudredningens temaer. Som led i projektet blev der i foråret 2024 afholdt 15 forskerworkshops, hvor oplægsholdere efterfølgende blev inviteret til at omarbejde deres oplæg til et essay. Essay-serien er forfatternes perspektiver på centrale tematikker for en dansk magtudredning og har forfatterne som afsender.

Dette essays er en del af tema 12 i Magtudredningen 2.0's forskningsplan: Hvilken rolle spiller værdipolitiske konfliktlinjer som f.eks. religion, klima, ytringsfrihed og identitetspolitik i den offentlige debat?

En række politiske temaer har stået centralt på den politiske dagsorden siden den første magtudredning blandt andet baseret på aktiv mobilisering blandt borgergrupper. Dette tema fokuserer på emner som religion, klima, ytringsfrihed, seksualitet og identitetspolitik. Temaet vil undersøge, hvordan det politiske system og samfundsinstitutioner håndterer disse tematikker og den potentielle polarisering, de kan forårsage i offentlig debat. Temaet vil i særlig grad interessere sig for borgernes oplevelse af magt og afmagt i forhold til de nævnte temaer.